

Dva udžbenika stilistike

KREŠIMIR
BAGIĆ

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.17](https://doi.org/10.17234/9789533793467.17)

Stilistički obrat u nastavi hrvatskoga jezika i književnosti u Austro-Ugarskoj Monarhiji dogodio se u samo godinu dana. Najprije je 1875. tridesettrogodišnji učitelj Više djevojačke škole u Karlovcu Janko Tomić (1842–1902) objavio *Hrvatsku stilistiku*, knjigu koja je odlukom Kraljevske zemaljske vlade odobrena kao pomoćna knjiga učiteljima pedagogija, preparandija, viših djevojačkih i muških građanskih škola te gimnazija i realki. Sljedeće 1876. godine istaknuti pedagog i pisac Ivan Filipović (1823–1895) tiskao je *Kratku stilistiku za građanske i više djevojačke škole*. Bili su to prvi hrvatski priručnici discipline koja se upravo u 19. stoljeću konstituirala te koja od retorike preuzima i rekonceptualizira pojam stil. Riječ *stilistika* kao naziv za znanost o stilu francuski rječnici prvi put bilježe 1872. (usp. Karabétian 2000), samo tri godine prije pojave Tomićeve i četiri prije pojave Filipovićeve knjige. Uistinu vrijedan podatak!

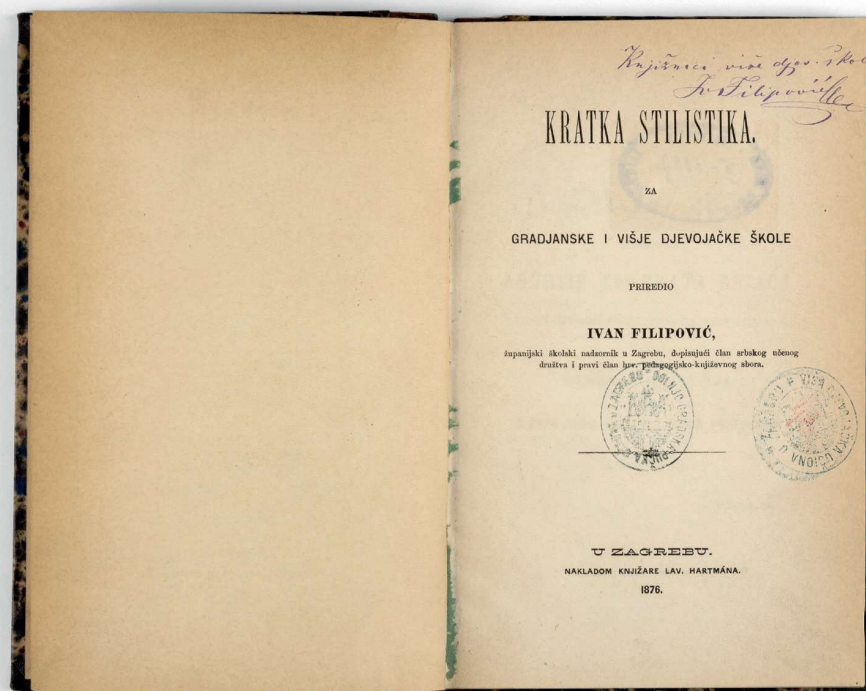
Oba se autora u predgovorima koriste toposima retoričke skromnosti ističući da su potrebi za zasnivanjem hrvatske stilistike nastojali doskočiti kao praktičari kada to već nije učinio nitko vrsniji od njih. I Tomić i Filipović naglašavaju da njihovi priručnici ne teže za izvornošću nego za korisnošću. Tomić otkriva da se pri pisanju *Hrvatske stilistike* služio njemačkim priručnicima koje potpisuju Ch. F. Falkmann, Karl Georg Högelsberger, Josef Kehrein, Ernst Ludwig Ritsert i Fridolin Wagner, Otto Lange i P. Nikol. Schleiniger. K tomu u dijelu o prozi koristio je *Teoriju proze* beogradskog profesora Vladimira Vujića. Ivan Filipović pak navodi da mu je uzor bila mala stilistika češkoga gimnazijskog profesora Vojtěcha Lešetickoga.

U udžbenicima naših autora izraziti su tragovi klasičnoga retoričkog nauka. Obje hrvatske stilistike donose učenje o figurama, opis uvriježene hijerarhije iskaznih

Za stjecanje vještine pisanja škola je obično slab provodič, barem za mojega su đakovanja rijetki učitelji hrvatskog jezika znali da će zagrijati za predmet. Hrvatski se učilo po Maretićevoj gramatici kao što se učilo latinsku gramatiku, s prilično istim rezultatom. Nakon svršene srednje škole rijetki su se mogli čestito izražavati pismenim hrvatskim jezikom.

—
J. Horvat, *Zapisci iz nepovrata. Kronika pokradene mladosti 1900–1919, 1983.*

modusa (*genera dicendi*) te razdiobu govora. U objema su vidljivi elementi poetike (naglašenije u Filipovića) te gramatike (u Tomića osobito sintakse, a u Filipovića leksikologije). Oba autora rabe terminološko dvojstvo: disciplinu zovu *stilistikom*, a njezin predmet — *stil* — u pravilu označavaju šulekizmom *slog*. Samu disciplinu određuju veoma slično: “Nauka pak, koja nam daje pravila i uputstva u pismenom govoru u obće, zove se: stilistika ili teorija stila iliti sloga, a dieli se na dva glavna diela: na teoriju

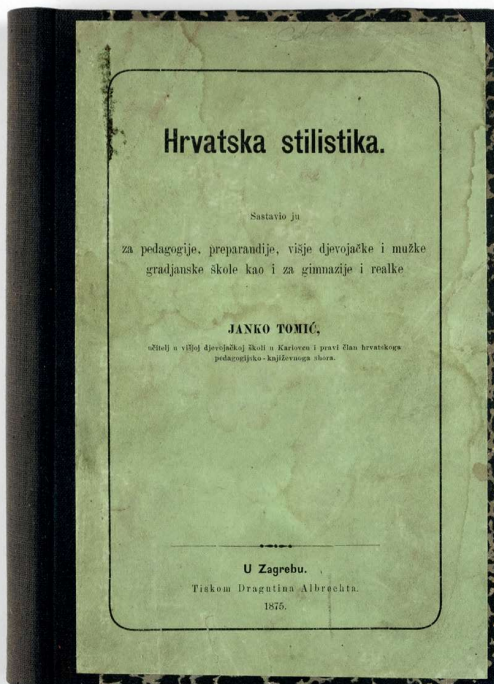
➤ I. Filipović, *Kratka stilistika za građanske i više djevojačke škole*, Zagreb, 1876.

proze i teoriju poezije” (Tomić 1875); “Nauk o slogu dakle nije ništa drugo, nego izvod pravila, po kojih se čovjek ravna, kada nekomeu pismeno priobćuje svoje misli” (Filipović 1876).

Hrvatska stilistika Janka Tomića broji 501 stranicu. Čine ju “Uvod” i šest poglavlja: “Pisma (epistolae)”, “O razgovoru”, “Opisivanje (opis, descriptio)”, “Pripoviest (narratio)”, “O raspravah” i “Dodatak” posvećen govorništvu. Uvod je zapravo opsežan traktat u kojemu autor izlaže svoju koncepciju stilistike koja združuje elemente teorije iskaza, učenje o figurama i pojedina gramatička poglavlja, napose ona koja se tiču sintakse (o hrvatskoj izreci, njezinoj razumljivosti, zorovitosti i simetriji). Tomić izdvaja svojstva dobrog stila (čistoća, točnost, običajnost, određenost, jasnost, kratkost, originalnost, dostojnost, dobroglasnost), definira i oprimjeruje 55 figura, izlaže razdiobu na tri glavne vrste stila, dodaje joj sedam “podrobnih ili podređenih” vrsta, naposljetku definira *definiciju* i *distinkciju*. Izlažući pedagošku koncepciju stilistike Tomić mjestimice oblikuje hrvatsko nazivlje, bilo da uz uvriježene klasične pojmove predlaže njihove domaće inačice bilo pak da prevodi neuvriježene pojmove. Tako se uz *personifikaciju*, *metaforu*, *antitezu*, *sinegdohu* ili *korekciju* u njegovu priručniku pojavljuju kroatizmi *oličenje*, *prenosba*, *protimba*, *izvadač* i *popravak*. Kada pak pobraja “podrobne ili podređene” vrste stila, autor je prisiljen kreirati čitav odjeljak retoričko-stilističke terminologije pa tako izdvaja: *strpan slog* (genus dicendi densum, pressum), *kratki i*

pun misli slog (genus dicendi concisum et sententiosum), *prelomljeni i lakonički slog* (genus dicendi abruptum et laconicum), *vatreni*, *strastveni*, *pokretajući slog* (genus dicendi vehemens, incitatum et rapidum), *cvatući*, *živahni*, *slikovni*, *jasni slog* (genus dicendi floridum, vividum, pictum, luminosum), *nježni*, *sladki*, *laskavi slog* (genus dicendi tenerum, dulce unctuosum) i *dosjetljivi*, *bockavi* i *satirični slog* (genus dicendi salsum, pungens, satiricum).

Kratka stilistika Ivana Filipovića izložena je na 140 stranica. Čine ju “Obći dio” i “Posebni dio”. Opći je dio načelan, teorijski. Donosi određenje stila, podjelu na prozaički i pjesnički stil, svojstva stila kojima se postižu govorna razumljivost (pravilnost, čistoća, jasnoća, točnost, skladnost) i “povolja” — ugoda (kratkoća, blagoglasje, dostojanstvo, živost). Nadalje definira i oprimjeruje četrdesetak tropa i figura. Poput Tomića i Filipović uz klasične nudi i hrvatske nazive: *aposiopezu* prevodi kao *zaustavak*, *epitet* kao *slikajući pridavnik*, *gradacija* mu je *stupnovanje*, *kumulacija gomilanje*, *paradoks presenetka*, *pretericija prelazak*. U “Posebnom dijelu” Filipović izdvaja glavna svojstva i retoričke osobitosti prozaičkoga i pjesničkoga stila te donosi njihove “razredbe”. U prozu svrstava sve iskaze, nefiksijske i fikcijske, kojima je “zadaca priobćivanje nječesa, poučavanje o nječem i nagovaranje na nješta” (1876), konkretno: poslovne sastavke, listove i dopise, opise, razgovore, rasprave, historiografske spise, propovijedi, političke, sudske i prigodne govore, pjesničku prozu, roman, pripovijetku i novelu. Pjesništvo pak, smatra Filipović,

➤ J. Tomić, *Hrvatska stilistika za pedagogije, preparandije, višje djevojačke i muške građanske škole kao i za gimnazije i realke*, Zagreb, 1875.

“stoji na vrhuncu svih ostalih umjetnosti i jest im kao kruna”, stoga je pjesničkom stilu svojstveno “da maštom djeluje na čut, da joj omili [...] krasota” (1876). Kao opća obilježja pjesništva navodi, opisuje i ilustrira najvažnije stope, stihove, srokovu i kitice da bi potom pristupio generičkoj podjeli pjesništva na epsko, lirsko i dramatičko, kojega je sastavni dio razmatranje glavnih značajki svakoga napose te najvažnijih epskih, lirskih i dramatičkih vrsta. Opisani su među inim ep, bajka, legenda, balada, romanca, epigram, oda, himna, ditiramb, rapsodija, elegija, sonet, triolet, rondo, madrigal i tragedija.

Iako je funkcionalna stilistika čedo 20. stoljeća, i Ivan Filipović i Janko Tomić razlikuju iskaze prema njihovoj svrsi, sadržaju, tonu, kontekstu, poziciji pošiljatelja, karakteru primatelja i sl. Obojica pokazuju da isti postupak može izazvati različite učinke kao što različiti postupci mogu rezultirati sličnim učincima. Svijest o važnosti funkcionalne usmjerenosti iskaza najočitija je u njihovoj sklonosti što preciznijem razvrstavanju tekstova i iskaza te brojnim praktičnim savjetima koji korisnika jezika upućuju kada treba posegnuti za kojom riječju, izrazom ili tonom a kada ih je bolje izbjegavati (usp. Josić 2018, Bačić 2019).

I Tomićeva i Filipovićeva knjiga istodobno funkcioniraju kao priručnici nove discipline i čitanke uzornih primjera. Zadaća im je bila pridonijeti kultiviranju stila hrvatskih školaraca i svih zainteresiranih, bogaćenju njihovih intelektualnih potencijala, ali i razvijanju

domoljubnih osjećaja u čitatelja. Tomić je svaku raspravljanu pojavu izdašno ilustrirao izvacima iz opusa gotovo dvije stotine domaćih i stranih pisaca, izvacima koji su pružali raznovrsne dopunske informacije o književnosti, povijesti, znanosti i sl. Filipović je opisivane postupke i vrste opimjeravao “pjesmotvorima” u rasponu od usmene poezije do amblematskih tekstova hrvatskih i srpskih pisaca (A. Kačića Miošića, I. Mažuranića, A. Šenoe, F. Markovića, Lj. Gaja, I. Trnskoga, E. Tomića, P. Preradovića, D. Demetra, Lj. Vukotinovića, S. Vraza, B. Radičevića, J. Jovanovića, Gj. Jakšića i dr).

Pojava *Hrvatske stilistike* Janka Tomića signal je razvijene svijesti o potrebi što pomnijeg njegovanja izraza, ali i općeg stanja duha potkraj 19. stoljeća, koje je pogodilo nastanku i naglu razvoju te discipline. Stilistički obrat u nastavi hrvatskoga jezika i književnosti Tomićeva je knjiga nagovijestila, da bi ga definitivno potvrdila *Kratka stilistika za građanske i višje djevojačke škole* Ivana Filipovića (usp. Blagus Bartolec 2019). Jedan je stilistički priručnik mogao biti dobrodošao incident, ali dva istovrsna u godinu dana definitivno su postala filološki događaj kakvu se suvremeni hrvatski stilističar može samo nadati. Nažalost spomenute su knjige ostale jedini gimnazijski i srednjoškolski priručnici te discipline do danas.